

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДОШКІЛЬНИКА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОЇ ОСОБИСТОСТІ

Захарова Т.А.

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Досліджено теоретичний і методичний матеріал щодо соціалізації дитини. Розкрито сутність поняття «соціалізація», психолого-педагогічні аспекти процесу адаптації дошкільника в соціумі, обґрунтовано основні підходи процесу соціалізації дитини дошкільного віку.

Ключові слова: соціалізація дошкільника, розвиток дитини, підходи соціалізації, соціально-педагогічна проблема.

Постановка проблеми. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві – це важлива соціально-педагогічна проблема, від вирішення якої залежить усвідомлення дитиною себе як особистості, своєї самоцінності та інших людей, розвиток у дітей уміння адекватно орієнтуватися у доступному суспільному довкіллі, уміння виражати почуття і ставлення до соціального світу відповідно до культурних традицій суспільства. Оскільки зміст діяльності педагога визначається проблемами кожної конкретної особистості, то пріоритетною лінією соціально-педагогічної діяльності з дітьми дошкільного віку визначено: формування у дітей уміння встановлювати контакти з людьми і діяти в різноманітних комунікативних ситуаціях та реалізовувати способи поведінки, що дозволяють дитині самореалізуватися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для повноти здійсненого аналізу феномена «соціалізація» із площини педагогічного розмаїття було виокремлено ті дослідження, у яких, на нашу думку, подано вичерпні результати. Серед науковців, які додали фундаментальних наукових знань у досліджувану проблему: В. Бочарова, Т. Василькова, Ю. Василькова, М. Галагузова, Ю. Гапон, Н. Голованова, Н. Заверико, І. Зверева, А. Капська, Л. Коваль, Н. Лавриченко, С. Литвиненко, Л. Міщик, А. Мудрик, С. Савченко, С. Харченко.

Головними теоретичними постулатами взято положення про соціалізацію як: 1) процес розвитку людини у взаємодії з навколишнім світом (А. Мудрик); 2) мету і специфічну діяльність педагогічного суб'єкта, тобто як особливу педагогічну дію (Н. Лавриченко); 3) цілісний соціально-педагогічний феномен, що має специфічні педагогічні ознаки: мету, зміст, форми й технології реалізації, кінцевий результат – рівень соціалізованості особистості (С. Савченко); 4) процес входження у світ конкретних соціальних зв'язків, і освоєння соціального як загальної характеристики людства (Д. Фельдштейн); 5) процес взаємодії людини з навколишнім середовищем шляхом зміни її адаптації в кожній зі сфер життєдіяльності, що триває упродовж життя (М. Лукашевич); 6) процес оволодіння соціальним досвідом, де в цілісну систему поєднуються діяльність та спілкування дитини, а також зміст і структура самосвідомості (Н. Голованова).

Такий, суто педагогічний погляд на проблему соціалізації дітей дошкільного віку, зумовлює особливості пропонованого дослідження, виділяючи його із загальної низки робіт, присвячених проблемам соціалізації особистості (Ж. Баб'як, Ю. Богінська, Л. Варяниця, О. Вишневецька, В. Іванов, С. Курінна, О. Малахова, Д. Малков, П. Плотников, Р. Пріма, Н. Сайко, В. Скрипка, І. Шоробура та ін.) [7].

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми. У процесі цілеспрямованого виховання, здійснюваного в сім'ї і в спеціально створених виховних установах, надзвичайно важливим є виділення двох форм соціалізації, яка може відбуватися як в умовах стихійного впливу на нього різних, часом різноспрямованих обставин життя. На відміну від виховання, яке являє собою навмисне формування особистості у відповідності з прийнятим ідеалом, соціалізація охоплює процес і результати взаємодії індивіда з усією сукупністю соціальних впливів на людину.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування особливостей процесу соціалізації особистості у дошкільному дитинстві, а також висвітлення окремих аспектів соціально-педагогічної діяльності з дітьми у дошкільних закладах освіти як умови розвитку компетентності в аспекті соціалізації особистості на етапі дошкільного дитинства.

Виклад основного матеріалу. Виокремлення теорії соціалізації як самостійної галузі дослідження, відбулося у середині ХХ століття і було підготовлене науковими доробками філософів, соціологів, психологів, культурологів, які по-різному розглядали питання соціального становлення особистості, внаслідок чого підходи до осмислення закономірностей, механізмів, результатів цього процесу у різних науках є неоднозначними, подекуди навіть протилежними. Вивчення процесу соціалізації у межах різних наукових галузей зумовлене глибиною її об'єктивного змісту і багатством структурно-функціональних взаємозв'язків у суспільному житті. Підходи психолого-педагогічної науки до соціалізації особистості розкривають змістову конкретику цього процесу, обґрунтовують механізми, пов'язані з умовами соціалізації (середовище, простір) та позицією, яку займає особистість у цьому процесі (активність – пасивність) [8].

У реаліях сьогодення, в Україні розвиваються науково-практичні освітні напрями, в основі яких – європейський досвід вільного розвитку дитини. На підставі означеного пояснюється звернення до розгляду проблеми соціалізації дітей у зарубіжних системних педагогічних технологіях М. Монтессорі, С. Френе, Р. Штайнера, О. Декролі, Ф. Дольто, які виникли на початку ХХ століття, ґрунтуються на ідеях ранньої соціалізації, вільного виховання, прагнення дати дітям можливість досягнути соціальної ідентичності. Учені визначають дитинство як самоцінність, як особливо важливий період життя людини для становлення її як особистості; у їхніх концепціях простежується потреба в пошуку нових механізмів сприяння успішній соціалізації на початкових етапах життя; намагання вирішити проблему «дитина і суспільство»; переконання у тому, що освіту необхідно зробити значущим фактором позитивного розвитку культури та соціального прогресу.

В умовах сучасної глобалізації та інформатизації суспільства, швидкої зміни змісту і способів комунікації та зростання інформаційної насиченості середовища життєдіяльності потрібна педагогічно обґрунтована технологія реалізації соціалізаційних завдань особистості на етапі дошкільного дитинства, що вимагає оновленого підходу й створення педагогічних умов для соціалізації особистості. Це сприятиме відображенню соціалізаційної траєкторії встановлення базових стосунків особистості у дошкільному дитинстві із соціальним світом [6].

Аналіз наявних у сучасному науковому просторі концепцій розуміння дитинства (В. Абраменкова, І. Бех, А. Богуш, Н. Гавриш, В. Кудрявцев, С. Литвиненко, Т. Поніманська, Л. Обухова, М. Осоріна, Д. Фельдштейн та ін.) дозволив прослідкувати необхідність перегляду традиційних підходів до дитинства, єдність науковців у позиції визнання самоцінності дитинства, актуальність вироблення нової парадигми, центрованої на світі дитинства. Натомість зміни, що відбуваються на сучасному етапі розвитку суспільства, зумовили протиріччя між ідеєю нової філософії освіти, яка визнає за дитинством право на самоцінність, та традиційною педагогічною позицією ставлення до дітей як до об'єктів виховного впливу. Поступове ускладнення змісту процесу соціалізації вимагає цілісного розуміння дитини як об'єкта і суб'єкта соціалізації, зумовлюється особливостями і специфікою процесу соціалізації на етапі дошкільного дитинства та уможливленості завдяки запровадженню соціально-педагогічного супроводу, спрямованого на актуалізацію соціального потенціалу дитини [2].

Дошкільне дитинство вважають періодом: 1) «первинного фактичного становлення особистості» (О. Леонт'єв); 2) «формування базової культури особистості дитини» (О. Асмолов); 3) «оволодіння соціальним простором людських стосунків через спілкування з дорослими, а також через ігрові та реальні стосунки з однолітками» (Г. Абрамова, Л. Виготський, Д. Ельконін, В. Мухіна та ін.); 4) «виховання людського в людині» (С. Русова).

Серед основних специфічних рис дошкільного дитинства виокремлюють такі: 1) дитина-дошкільник як особистість перебуває на етапі становлення, дозрівання і розвитку; формування основ особистісної активності, самостійності, ініціативності, відповідальності та особистісного становлення; 2) самоцінність цього періоду визначається наявністю дитячої субкультури; 3) дошкільний вік (3-6 років) пов'язаний з домінуванням ігрової діяльності; 4) дитячі види діяльності мають специфічний характер і формують головні досягнення дитини у її фізичному, психічному та соціальному розвитку, завжди відповідають інтересам і потребам дитини; 5) це сенситивний період для первинної соціалізації особистості; 6) період формування ціннісного ставлення до природи, культури, людей і самого себе, орієнтації на світ людей, осягнення змісту і форм людських стосунків; 7) висока емоційна насиченість усіх сфер життєдіяльності дитини, її допитливість, безпосередність, оптимізм як важлива передумова для емоційно-практичного пізнання довкілля і самої себе. 8) чутливість до соціально-психологічних механізмів навіювання, наслідування; поєднання інтеріоризаційних та екстеріоризаційних механізмів ідентифікації. Ці механізми соціалізації дають дитині можливість розвиватися, рефлексувати і відповідати соціальним очікуванням суспільства [5].

Важливим змістовим компонентом процесу соціалізації дитини-дошкільника нами визначено образ соціального світу. Психологічно наукою (Б. Ана-

н'єв, Л. Виготський, О. Леонт'єв, А. Петровський, С. Рубінштейн, В. Ядов) доведено, що «образ» як форма існування ціннісного ставлення до світу реально регулює діяльність особистості. Тому, це явище є важливим у контексті психолого-педагогічних підходів до розуміння закономірностей процесу соціалізації особистості в дошкільному дитинстві, у зв'язку з чим було виявлено особливості конструювання образу соціального світу на етапі первинної соціалізації [3].

Образ світу виникає у дитини у процесі взаємодії з реальністю, яку вона відображає у своїх мозкових структурах через використання індивідуального досвіду, набутого під час сприймання предметів та явищ суспільного довкілля. У процесі становлення чітких поглядів на світ і на себе виробляється певна система цінностей і власна життєва позиція.

Отже, дорослішання дитини, її успішна соціалізація безумовно залежать від того, наскільки дитина визнається дорослими суб'єктом взаємостосунків з довкіллям, наскільки вони дозволяють дитині проявляти цю суб'єктність, створюючи умови для конструювання образу світу [1].

Педагогічне осмислення змісту соціалізації, її особливостей і специфіки на етапі дошкільного дитинства дозволяють вибудувати стратегію освітньо-виховної діяльності, спрямованої на актуалізацію соціального потенціалу дитини.

Системно-цілісний підхід забезпечує орієнтацію на цілісне розуміння дитини як об'єкта і суб'єкта соціалізації, а також комплексне вивчення найістотніших закономірностей розвитку процесів виховання та соціалізації як єдиного цілого з позицій системного аналізу. Його реалізація дозволяє розглядати дошкільний заклад як педагогічну систему, яка вимагає узгодження та координації усіх її компонентів, сукупності взаємопов'язаних між собою засобів, методів і процесів, що мають нові якісні ознаки, необхідні для створення педагогічно виваженого впливу на соціальне становлення особистості дитини.

Реалізація культурологічного підходу забезпечує входження дитини у світ культури, що передбачає засвоєння нею духовно-культурних надбань людства, дає можливість використовувати особистісний потенціал, залучати дітей до власної життєтворчості, формувати почуття причетності дитини до певної культури [8].

Компетентнісний підхід становить цілісну систему визначення мети, завдань, змісту, організаційного і технологічного забезпечення соціальної компетентності особистості у дошкільному дитинстві, дозволяє найточніше визначити змістові лінії та логіку введення дитини у суспільне довкілля, спрямовує на формування соціальної компетентності дітей, необхідної для забезпечення їхньої життєдіяльності в соціумі. За базовим компонентом дошкільної освіти у дошкільному віці у дитини формуються такі основи соціальної компетентності: уміння орієнтуватися у світі людей; здатність розуміти іншу людину, її настрій, потреби, особливості поведінки; уміння поважати інших людей, допомагати, дбати про них; обирати відповідний ситуації стиль спілкування та спільної діяльності. Компетентність дитини дошкільного віку – одна з базисних характеристик особистості на етапі дошкільного дитинства.

Особливість соціально-педагогічного підходу полягає у погляді на соціалізацію як на складний процес залучення особистості до соціального життя, у результаті чого вона отримує та змінює

свій соціальний статус і соціальну роль, формує власний духовний світ та індивідуальність. Соціалізація особистості передбачає активні зв'язки із соціумом, що створює передумови для соціальної взаємодії та активної творчої діяльності людини, розвитку її соціальної активності, в якій виражається та реалізується рівень її соціальності, глибина та повнота соціальних стосунків. Усі вищезазначені підходи міждисциплінарних наукових доробок дослідників є підтвердженням складності процесу «входження» людини в соціум, її соціального становлення [8].

На період старшого дошкільного віку дитину характеризують такі здобутки: психофізіологічні, соціальні, особистісні досягнення в розвитку, відносна автономність та самостійність дитини у поведінці, сформовані навички самообслуговування, організація та характер спільної діяльності, співпраці з однолітками та дорослими. Ці новоутворення засвідчують становлення компетентної особистості, які розглядаються як орієнтовні показники розвитку особистості, як своєрідні особистісні характеристики, що визначають здатність дитини до вибору способу поведінки у довкіллі і налагодження нею взаємодії з соціумом. Відтак, соціально компетентна дитина здатна відчувати своє місце у системі стосунків та адекватно поводитися у суспільному довкіллі [1].

Висновки і пропозиції. Таким чином, соціальний розвиток особистості є взаємопов'язаним процесом соціалізації-індивідуалізації дитини дошкільного віку, який, з одного боку, містить засвоєння соціокультурного досвіду у вигляді правил, норм, спо-

собів поведінки, еталонів дії і взаємодії людей у соціумі, а з іншого – розвиває сутнісне «Я» дитини, її індивідуальність та неповторність, надає певної автономності та незалежності від соціуму, здатності гармонійно та ефективно адаптуватися до нових умов постійно змінюваного соціального середовища. Виокремлено підходи процесу соціалізації особистості у дошкільному дитинстві, а саме: соціальної адаптованості з показниками – ставлення дитини до нових соціальних умов, особливості емоційного стану дитини, домінування настанов на взаємодію з дітьми; соціальної активності з показниками – наявні прояви ініціативності, активності, самостійності; соціальної компетентності з показниками – соціальний інтелект як здатність вирішувати соціальні проблеми у запропонованих ситуаціях, ціннісні орієнтації дітей та їхні духовні потреби, сформованість соціальних норм поведінки дитини.

Соціально-педагогічний супровід соціалізації дитини-дошкільника відображає професійну інтерпретацію педагогом соціальної ситуації розвитку дитини, перетворення її в чинник соціально-особистісного становлення.

Отже, розуміння соціально-педагогічного супроводу соціалізації особистості у дошкільному дитинстві синтезується навколо таких принципів: принципу пріоритету інтересів дитини, принципу балансу як оптимального співвідношення процесів індивідуалізації та соціалізації в їх єдності та відмінності, принципу звернення на позитивне, принципу соціальної відповідності, принципу комплексного підходу і принципів діадичної взаємодії та відкритості супроводу.

Список літератури:

1. Байер О.Н. Социализация и регулярный опыт старших дошкольников в образовательном пространстве ДУЗ. // Приоритетні напрямки роботи дошкільної освіти на 2011-2012 н.р. – Запоріжжя, ЛППС, 2011.
2. Білан О.І. Виховання культури поведінки у дітей дошкільного віку. – Львів, 1996.
3. Богуш А, Варяниця Л., Гаврик Н., Курінна С., Печенко І. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. – Луганськ, 2006 р. – 368 с.
4. Печенко І.П. Соціалізація та виховання особистості в дошкільному дитинстві: компетентнісний підхід / І.П. Печенко // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки. – 2008. – № 7(146) квітень. – С. 209-217.
5. Поніманська Т.І. Формування соціальної компетентності дитини / Т.І. Поніманська // Нова педагогічна думка. – 1998. – № 2. – С. 91–95.
6. Прищепя Т.І. Соціалізація дошкільників / Т.І. Прищепя // Психолог. – 2007. – № 31-32. – С. 31–46.
7. Приоритетні напрямки роботи дошкільної освіти на 2009-2010 н.р. – Запоріжжя, ЛППС, 2009. – 220 с.
8. Рогальська І.П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід: монографія / І.П. Рогальська – К.: Міленіум, 2008. – 400 с.

Захарова Т.А.

Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды

СОЦИАЛИЗАЦИЯ ДОШКОЛЬНИКА КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕЙ ЛИЧНОСТИ

Аннотация

В статье исследован теоретический и методический материал по социализации ребенка. Раскрыта сущность понятия «социализация», психолого-педагогические аспекты процесса адаптации дошкольника в социуме, обоснованы основные подходы процесса социализации ребенка дошкольного возраста.

Ключевые слова: социализация дошкольника, развитие ребенка, подходы социализации, социально-педагогическая проблема.

Zakharova T.A.

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

SOCIALIZATION OF THE PRESCHOOL CHILD AS A FACTOR OF DEVELOPMENT OF COMPETENCE OF THE FUTURE PERSONALITY

Summary

The article analyses theoretical and methodological material for the socialization of the child. The essence of the concept of «socialization», psycho-pedagogical aspects of the adaptation process of preschooler in society, the basic approaches to the process of socialization of the child of preschool age are revealed.

Keywords: socialization of preschool child, child development, socialization approaches, socio-pedagogical problem.

УДК 371.398

ПЕРЕВАГИ АРТ-ТЕРАПІЇ ЯК ЗАСОБУ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО УМОВ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Костіков В.О.

Миколаївська філія

Київського національного університету культури і мистецтв

У статті проаналізовано переваги використання арт-терапії серед дітей у соціально-психологічному напрямі. Автор виокремлює особливості застосування арт-терапії для підвищення рівня адаптації дітей молодшого шкільного віку як до умов навчально-виховного процесу, так і до навколишнього середовища в цілому.

Ключові слова: арт-терапія, адаптація, молодший шкільний вік, навчально-виховний процес, творчість.

Постановка проблеми. Сучасний освітній процес, впровадження нових навчальних програм вимагає нових підходів, форм, методів та технологій виховання, розвитку й навчання дітей. Сьогодні зміст освіти ускладнюється, акцентується увага на розвитку творчих, інтелектуальних здібностей дітей, а у разі потреби, корекції емоційно-вольової та рухової сфер. Таким чином, традиційні методи навчання й виховання змінюють нові, інтерактивні методи, які спрямовані на активізацію пізнавального розвитку дитини.

Навчальний процес має створювати та забезпечувати оптимальні умови для того, щоб діти молодшого дошкільного віку могли максимально реалізувати свої природні можливості, допомогти пізнати себе і навколишній світ. Тому, все частіше вітчизняні педагоги та психологи, наголошують на тому, що з метою розвитку дитячих здібностей, прискорення адаптації, зниження в окремих дітей гіперактивності, замкнутості та вдосконалення координації рухів дрібної моторики варто впроваджувати інноваційну технологію – арт-терапію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблема є предметом поліфундаментальних досліджень спеціалістів багатьох галузей наукового знання. Крізь призму педагогіки, психології, філософії, соціології відбувається теоретичне осмислення головних концептуальних ліній проблеми, а також апробуються універсальні технології з метою емпіричного дослідження цього феномена (І. Бех, С. Болтівець, Г. Бондаренко, Т. Ілляшенко, О. Хохліна та ін.). В Україні питання впливу арт-терапії на дітей досліджують багато вчених-теоретиків та практиків (Г. Батищева, О. Вознесенська, Н. Волкова, В. Газолишин, Н. Ещенко, О. Пилюпенко, Н. Полякова, Н. Простакова, О. Пинчук, А. Чуприков, Т. Яценко та ін.). Російські вчені А. Копитін, О. Свистовська уза-

гальнили основні принципи і робочі прийоми використання арт-терапії в роботі з дітьми як засобу розвитку певних особистісних якостей і вмінь, запропонували підходи до діагностики і корекції емоційних розладів у дітей та підлітків. О. Серова обґрунтувала ефективність творчих методик у самопізнанні і особистісному рості.

Мета роботи. Метою цієї статті є загальний огляд теоретичних основ терапії за допомогою образотворчого мистецтва, узагальнений аналіз особливостей та виокремлення переваг арт-терапії як засобу адаптації дітей молодшого шкільного віку до навчально-виховного процесу.

Виклад основного матеріалу. Термін арт-терапія став використовуватися в нашій країні порівняно недавно, і в перекладі з англійської означає «лікування, засноване на заняттях художньою творчістю», хоча як засіб лікування душі пластичні мистецтва були відомі задовго до виникнення поняття про терапевтичні методи. Кращі зразки архітектури, культових споруд, релігійного живопису та скульптури були завжди спрямовані на оздоровлення душі, народження світлих почуттів, позбавлення деструктивних імпульсів і станів. Варто зазначити, що в Україну арт-терапія як засіб адаптації використовується не тривалий час і переживає період становлення. Найбільш розвинуті такі напрями арт-терапії як ізотерапія та танцювально-руховий підхід. В Україні, порівняно з Західною Європою та Америкою, арт-терапією більше цікавляться не лікарі, а педагоги та психологи-практики.

Спочатку арт-терапія виникла в контексті теоретичних ідей З. Фрейда [1] і К. Юнга, а в подальшому набувала більш широку концептуальну базу, включаючи гуманістичні моделі розвитку особистості К. Роджерса і А. Маслоу.